

Jarosław KEPLIN

Akademia Pomorska w Słupsku

Instytut Bezpieczeństwa i Zarządzania

Zakład Bezpieczeństwa Wewnętrznego

jaroslaw.keplin@apsl.edu.pl

<https://orcid.org/0000-0003-1865-2261>

<https://doi.org/10.34739/dsd.2022.02.04>

DZIAŁANIA HYBRYDOWE NA MORZU BAŁTYCKIM. ZARYS PROBLEMU DLA BEZPIECZEŃSTWA RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

ABSTRAKT: W niniejszym artykule podjęto się próby przedstawienia możliwych scenariuszy na Morzu Bałtyckim jako efektu działań hybrydowych. Współcześnie prezentowane w literaturze przedmiotu przykłady działania Federacji Rosyjskiej, szczególnie w aspekcie aneksji Krymu utrwalają przekonanie o skuteczności takich działań. Najczęściej przedstawia się, że są to działania skryte, wieloznaczne, a przez to powodujące trudność interpretacji co do czynu agresora. Dlatego rządy państw stoją przed wyzwaniem zachowania dotychczasowego status quo i wspólnie starają się wypracować skuteczne narzędzia do przeciwdziałania takim zagrożeniom. Podkreślenia wymaga, iż determinacja państw w osiągnięciu swoich celów narodowych powoduje, że wykorzystują one narzędzia z obszarów politycznych, ekonomicznych i informacyjnych jako tańszą alternatywę dla instrumentów militarnych. Ponadto należy podkreślić, że w aspekcie Morza Bałtyckiego nadmierna eksploatacja zasobów ożywionych i nieożywionych powoduje jego ciągłą degradację. Dlatego w celu utrzymania ładu międzynarodowego na tym akwenie państwa i organizacje międzynarodowe wydają różnego rodzaju przepisy prawa i regulacje, które mają zabezpieczyć ich interesy oraz zapobiegać dalszej degradacji środowiska naturalnego. Z uwagi na ich niedoskonałość podlegają one ciągłej weryfikacji i aktualizacji, a w skrajnym przypadku mogą stanowić przedmiot sporu międzynarodowego.

SŁOWA KLUCZOWE: Morze Bałtyckie, zagrożenia hybrydowe, scenariusze działań hybrydowych, działania informacyjne, spór międzynarodowy, interesy narodowe

HYBRID WARFARE IN THE BALTIC SEA. OUTLINE OF THE PROBLEM FOR THE SECURITY OF THE REPUBLIC OF POLAND

ABSTRACT: The aim of this article is to present possible scenarios in the Baltic Sea as a result of hybrid activities. Present in the literature on the subject, hybrid threats of the Russian Federation, especially in terms of the annexation of Crimea, are considered to be effective tools to achieve strategic goals. Most of these threats are presented as ambiguous, thus causing difficulties in interpretation as to the act of violence and aggression. Therefore, in the present, for governments, the challenge is to maintain the status quo and to develop effective tools to counteract such threats. It needs to be emphasized that the determination of states in achieving their national goals causes them to use tools from the political, economic and information fields as a cheaper alternative to military instruments. In addition, it should be underlined that in the Baltic Sea, excessive exploitation of living and non-living resources causes its continuous degradation. Therefore, to keep international order in the Baltic Sea, states and international organizations introduce different types of laws and regulations to protect their interests and prevent further degradation of the natural environment. Due to their imperfection, they are subject to constant verification and updating, and in specific situations can be cases of an international dispute.

KEYWORDS: The Baltic Sea, hybrid threats, scenarios of developments hybrid warfare, information activities, international dispute, national interests

WPROWADZENIE

Współczesne środowisko bezpieczeństwa morskiego obejmuje wiele dziedzin funkcjonowania państwa. W rezultacie zapewnienie stanu bez zagrożeń, aby utrzymać *status quo*, jest wyzwaniem dla państw oraz organizacji i instytucji międzynarodowych. Procesy globalizacji, które występują w gospodarce światowej odznaczają się kooperatywnym charakterem współpracy pomiędzy podmiotami państwowymi i niepaństwowymi. Sytuacja, kiedy jeden podmiot staje się zależny od drugiego może stać przyczyną kryzysów. Ponadto należy zauważyć, że w zglobalizowanym świecie nie można stwierdzić, iż zagrożenia bezpieczeństwa państwa „A” i „B” nie dotyczą państwa „C”. Współcześnie bezpieczeństwo coraz częściej porównywane jest do „kostek domina”, a poruszenie jednej powoduje lawinowy upadek pozostałych¹. Podejście takie powoduje redefinicję pojęcia bezpieczeństwo, szczególnie w aspekcie wydarzeń, jakie miały miejsce w ostatnim dziesięcioleciu w Europie. W związku z aneksją Krymu przez Federację Rosyjską (FR) zauważa się w dyskursie publicznym i opracowaniach naukowych nowe podejście do sposobów osiągania celów strategicznych przez różne podmioty prawa międzynarodowego. Niewątpliwie aneksja Krymu oraz obecne wydarzenia na Ukrainie upoważniają do stwierdzenia, że FR kontynuuje swoje imperialistyczne dążenia do odbudowy swojej pozycji jako aktora globalnego sprzed rozpadu Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich (ZSRR). Poza tym obecne zachowanie FR potwierdza wrogość do szczególnie tych państw, które odzyskały swoją suwerenność po 1991 roku oraz do Unii Europejskiej (European Union – EU) i NATO (North Atlantic Treaty Organization).

W literaturze przedmiotu za skuteczne narzędzie do osiągania celów strategicznych przez agresora uznaje się: wojnę hybrydową, konflikt hybrydowy, zagrożenia hybrydowe, działania w szarej strefie lub konflikt czwartej generacji. Podejście takie niewątpliwie spowodowało zmianę dotychczasowego myślenia odnośnie współczesnych zagrożeń dla bezpieczeństwa państw. Morze Bałtyckie, jako istotny akwen z punktu widzenia potencjalnych korzyści gospodarczych, takich jak – transport morski, morskie zasoby, rybołówstwo, turystyka, surowce energetyczne zgromadzone na dnie morskim, może zostać poddane działaniom hybrydowym. Jednak należy podkreślić, że w opracowaniach naukowych rzadko przedstawia się ewentualność wystąpienia działań hybrydowych na Morzu Bałtyckim. Analizując literaturę przedmiotu należy wspomnieć o opracowaniu Bartosza Frakszka *Baltic States Versus Russian Hybrid Threats*. Natomiast w piśmiennictwie zagranicznym można wskazać jedynie kilka pozycji poruszających wybrane aspekty badanej problematyki, m.in.: monografię *Hybrid Maritime Warfare and the Baltic Sea Region* Martina Murphego, Franka G. Hoffmana, Garyego Schaubu oraz opracowanie *Hybrid Warfare* Juana Jose Terradosa. Nieliczne pozycje literatury w tym zakresie powodują lukę w podejściu badawczym do bezpieczeństwa państwa. W związku z tym istnieje potrzeba przeprowadzenia analizy możliwych scenariuszy w kontekście działań hybrydowych na Morzu Bałtyckim.

¹ T. Szubrycht, *Współczesne aspekty bezpieczeństwa państwa*, „Zeszyty Naukowe Akademii Marynarki Wojennej” 2006, nr 4 (167), s. 89.

Z uwagi na wieloaspektowy obszar działań badawczych przyjęto za obiekt badań wpływ działań hybrydowych na bezpieczeństwo morskie Rzeczypospolitej Polskiej². Zaprezentowane podejście zdeteterminowało cel artykułu jako próbę wskazania możliwych scenariuszy działań hybrydowych, jakie mogą wystąpić na akwenie Morza Bałtyckiego.

Wobec powyższego ważnym z punktu widzenia obiektu i celu badań w niniejszym artykule jest sprecyzowanie problemu badawczego wyrażonego pytaniem: czym charakteryzują się działania hybrydowe na Morzu Bałtyckim oraz jakie przyszłe scenariusze w tym obszarze działań można zidentyfikować?

Osiągnięcie celu ukierunkowała hipoteza robocza, która otrzymała następujące brzmienie: działania hybrydowe mogą istotnie wpływać na stan bezpieczeństwa morskiego państwa i choć trudno je klasyfikować to powinno się uwzględniać je w prawdopodobnych scenariuszach na Morzu Bałtyckim. Odpowiednio opracowany scenariusz jest źródłem wiedzy i pozwala na przygotowanie się do rozmaitych sytuacji i zastosowania możliwych narzędzi, które pozwolą na wypracowanie strategii przeciwdziałania niekorzystnym zjawiskom.

Sformułowanie problemów badawczych wpłynęło na dobór różnych metod badawczych, wśród których do najważniejszych zaliczyć należy: metodę monograficzną, analizę literatury przedmiotu, wykładnię językową, wnioskowanie indukcyjne i eliminacyjne, uogólnienie i analogię.

ISTOTA DZIAŁAŃ HYBRYDOWYCH

Koncepcja wojny hybrydowej, działań hybrydowych czy też działania w szarej strefie zostały głównie upowszechnione przez badaczy i ekspertów w obszarze bezpieczeństwa jako efekt bezkrwawej aneksji Krymu przez Federację Rosyjską. W rezultacie zarówno NATO, Unia Europejska, a także European Centre of Excellence for Countering Hybrid Threats w Helsinkach (Hybrid CoE) podjęły się próby zdefiniowania i zrozumienia tego zjawiska. Rezultatem takiego podejścia jest to, że pojęcie wojny hybrydowej, zagrożeń hybrydowych i działań hybrydowych używane jest powszechnie bez uznanej definicji i tłumaczone na wiele sposobów. Wynika to zarówno z różnorodnych podejść badawczych, jak i sposobu jego rozumienia oraz poglądów autorów proponowanych definicji³. Jako przykład różnego podejścia można podać definicję ze *Słownika terminów i definicji NATO (AAP-06 Edition 2021)*, gdzie zagrożenia hybrydowe przedstawia się „jako rodzaj zagrożenia łączący działania konwencjonalne, nieregularne i asymetryczne w czasie i przestrzeni”⁴. To bardzo ogólne ujęcie odnoszące się do badanego problemu. Nie wyjaśnia rzeczywistego problemu, nie precyzuje środowiska operacyjnego

² Bezpieczeństwo morskie państwa - przyjmuje się, że jest to proces (stan), w którym możliwe jest przeciwstawienie się lub minimalizowanie zagrożeń na akwenach morskich. Jego zagwarantowanie ma również stworzyć warunki, które zapewnią wykorzystywanie akwenów uznanych za żywotne dla państwa zgodnie z wolą i interesem narodowym. Szerzej: T. Szubrycht, *Bezpieczeństwo morskie państwa zarys problemu*, Gdynia 2011, s. 24.

³ J. Keplin, *Działania hybrydowe jako niewidzialne zagrożenia*, [w:] M. Banasik (red.), *Wojna Federacji Rosyjskiej z Zachodem*, Warszawa 2022, s. 167.

⁴ *Słownik terminów i definicji NATO AAP-06 Edition 2021*, NATO Standardization Office, Brussels 2021, s. 65.

i stron konfliktu. Natomiast podejście UE w zakresie zagrożeń hybrydowych definiuje je jako „działanie realizowane poprzez użycie konwencjonalnych i niekonwencjonalnych, wojskowych i niemilitarnych, jawnych i tajnych działań, które mogą być wykorzystane w skoordynowany sposób przez podmioty państwowe lub niepaństwowe do osiągnięcia określonych celów, pozostając poniżej progu wojny. Celują one w krytyczne luki w obszarach funkcjonowania państwa, aby stworzyć niejednoznaczność i utrudnić szybkie i skuteczne wypracowanie konsensusu międzynarodowego co do charakteru zagrożenia”⁵. W tak sformułowanej definicji podkreśla się, że narzędziem może każde działanie z obszaru militarnego lub niemilitarnego. Jednak istotnym jest zrozumienie, że działanie to realizowane jest pomiędzy dwoma stanami – wojny i pokoju, aby powodować trudność interpretacji czynu i ustalenia co do rzeczywistych intencji agresora. Zaproponowana przez European Centre of Excellence for Countering Hybrid Threats definicja zagrożeń hybrydowych obejmuje „metody i działania ukierunkowane na podatność przeciwnika mogące wynikać między innymi z zaszłości historycznych, czynników geostrategicznych, polaryzacji społeczeństwa lub różnic ideologicznych. Jeśli cele agresora nie zostaną osiągnięte, sytuacja może przerodzić się w wojnę hybrydową, w której znacznie wzrośnie rola wojska i przemocy”⁶. W tak przedstawionej definicji zauważa się, iż zagrożenia hybrydowe mogą wystąpić we wszystkich obszarach funkcjonowania państwa, a ich przyczyną może być każda sytuacja, która będzie powodowała pretekst dla agresora do podjęcia działań. W tym miejscu należy podkreślić, że działania takie mogą być realizowane w sposób jawny i skryty przy wykorzystaniu proxy⁷. Skrytość działań oraz wykorzystanie proxy będzie dawało agresorowi przewagę sytuacyjną, gdyż wykrycie takiego działania, zwłaszcza w fazie początkowej, będzie praktycznie niemożliwe. Istotnym w takim podejściu jest osiągnięcie celu jak najmniejszym kosztem. Ponadto działania te skierowane będą na obszary podatne na takie oddziaływanie. Skutecznym narzędziem sprzyjającym osiągnięciu celu agresora będą działania dyplomatyczne jako element wywierania nacisku, wspierane odpowiednimi kampaniami informacyjnymi/dezinformacyjnymi, które w istotny sposób będą wpływały na opinię publiczną, podziały społeczne⁸. Natomiast czas osiągnięcia celu ma znaczenie drugorzędne. Zatem działania hybrydowe mają powodować trudność wykrycia rzeczywistego agresora. W (*Mini*) *Słowniku Biura Bezpieczeństwa Narodowego* (BBN) przedstawiono definicję wojny hybrydowej następująco: „wojna łącząca w sobie jednocześnie różne możliwe środki i metody przemocy, w tym zwłaszcza zbrojne działania regularne i nieregularne, operacje w cyberprzestrzeni oraz

⁵ *Joint Framework on Countering Hybrid Threats*, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/it/MEMO_16_1250 (12.12.2022).

⁶ *Hybrid Threats*. Źródło: <https://www.hybridcoe.fi/hybrid-threats/> (11.10.2018).

⁷ Proxy – wykorzystanie pośrednika przez agresora, przez co inicjator działania jest nierozpoznany, a wskazanie wrogiego działania praktycznie niemożliwe. Wskazanie agresora odbywa się na zasadzie domniemania co do sprawcy danego czynu.

⁸ J. Keplin, *Działania hybrydowe ...*, op.cit., s. 172.

działania ekonomiczne, psychologiczne, kampanie informacyjne (propaganda) itp.”⁹. W ujęciu takim wyraźnie podkreśla się, że jest to *wojna*, ale nieostro sformułowano *możliwe środki i metody przemocy*. Tak szerokie spektrum pozwala na swobodną interpretację *tych środków*, a w praktyce zakwalifikowanie ich jako *zwykle zagrożenia*. Warto nadmienić, że *możliwe środki* oddziaływania są wykorzystane również w klasycznych wojnach oraz przez państwa i aktorów niepaństwowych w warunkach pokoju. W definicji nie odniesiono się także do podmiotów zaangażowanych w tę wojnę, co powoduje, że nie wiadomo, czy agresorem jest państwo, czy też może być nim aktor niepaństwowy. Termin wojny hybrydowej został przedstawiony w *Strategicznej koncepcji bezpieczeństwa morskiego Rzeczypospolitej Polskiej* i jest tożsamy z definicją BBN. W Koncepcji udziału Sił Zbrojnych RP w przeciwdziałaniu zagrożeniom hybrydowym oraz w dokumencie doktrynalnym *Maskowanie Operacyjne – DD-3.31(A)* przedstawiono definicję działań hybrydowych jako „działania zmierzające do osiągnięcia celów politycznych i strategicznych z możliwością utrzymania dotychczasowych stosunków gospodarczych i/lub dyplomatycznych. Działania te prowadzone są przez podmioty państwowe i/lub niepaństwowe w sposób zaplanowany i skoordynowany oraz łączą różne środki wywierania nacisku i uzależniania od potencjalnego agresora. Mogą być one prowadzone w środowisku politycznym, ekonomicznym, militarnym i społecznym, w tym mniejszości narodowych, etnicznych i religijnych”¹⁰. Jest to szeroki zapis definicyjny, ale w odróżnieniu od pozostałych wcześniejszych terminów nie definiuje wojny hybrydowej i zagrożeń hybrydowych. Taki opis pozwala na próbę zidentyfikowania: podmiotu, który może realizować te działania; celu dla którego je prowadzi; środków i sposobów wywierania nacisku; środowiska/obszaru, w którym działania mogą być prowadzone. Oznacza to, że w takim podejściu za istotne uważa się efekty, które mogą wynikać z działania hybrydowego. W przeciwieństwie do wcześniej przedstawionych definicji podaje się, że agresor, podejmując się działań hybrydowych, może zachować dotychczasowe stosunki gospodarcze i/lub dyplomatyczne. Oznacza to, że działania te mogą być prowadzone w warunkach normalnego funkcjonowania państwa, bez konieczności użycia instrumentów militarnych. Zaprezentowane podejścia w zakresie szeroko rozumianych zagrożeń hybrydowych, pomimo ich niedoskonałości, mogą stanowić punkt wyjścia do zrozumienia koncepcji działań hybrydowych. Należy również podkreślić, że jednoczesne użycie instrumentów z obszaru militarnego i niemilitarnego nie jest nowe, a jest znane ludzkości od zarania dziejów.

Przedstawione pojęcia wojny hybrydowej, zagrożeń hybrydowych i działań hybrydowych dotyczą wyjaśnienia tych terminów w oparciu o podejścia wybranych instytucji narodowych i międzynarodowych. W rozważaniach celowo pominięto koncepcje różnych badaczy w tym zakresie, w tym próby sformułowania definicji działań hybrydowych lub zagrożeń hybrydowych.

⁹ (Mini) Słownik Biura Bezpieczeństwa Narodowego (BBN). <https://www.bbn.gov.pl/pl/form/dodaj3,MINI-Slownik-BBN-Propozycje-nowych-terminow.html> (13.02.2018); *Strategiczna koncepcja bezpieczeństwa morskiego Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa – Gdynia 2017, s. 77.

¹⁰ *Koncepcja udziału Sił Zbrojnych RP w przeciwdziałaniu zagrożeniom hybrydowym*, Bydgoszcz 2017, s. 8. *Dokument doktrynalny Maskowanie Operacyjne DD-3.31(A)*, Bydgoszcz 2018, s. 5-16.

MORZE BAŁTYCKIE OBSZAREM RYWALIZACJI GOSPODARCZEJ PAŃSTW

W literaturze przedmiotu Morze Bałtyckie najczęściej przedstawiane jest jako morze śródłądowe, półzamknięte morze epikontynentalne Oceanu Atlantyckiego, leżące w Europie Północnej między Półwyspem Skandynawskim a środkową i wschodnią częścią lądu europejskiego¹¹. Powierzchnia Morza Bałtyckiego wynosi około 415 tys. km² wraz z Kattegatem¹², a dostęp do linii brzegowej posiadają takie państwa jak: Dania, Estonia, Finlandia, Litwa, Łotwa, Niemcy, Polska, Rosja, Szwecja. Należy podkreślić, że wśród tych państw są takie, które należą do UE, NATO, UE i NATO, a także nie należące do żadnej z tych organizacji jak Federacja Rosyjska. W odniesieniu do Rzeczypospolitej Polskiej kluczowym dokumentem regulującym położenie prawne obszarów morskich, sposób korzystania z tych obszarów oraz zadania Państwowej Morskiej Służby Hydrograficznej zostały ustanowione w ustawie z dnia 21 marca 1991 r. o obszarach morskich Rzeczypospolitej Polskiej i administracji morskiej. Należy podkreślić, że zgodnie z cytowanym dokumentem Art. 2.1. stanowi, iż obszarami morskimi Rzeczypospolitej Polskiej są: 1) morskie wody wewnętrzne, 2) morze terytorialne, 3) strefa przyległa, 4) wyłączna strefa ekonomiczna – zwane dalej „polskimi obszarami morskimi”. Natomiast w Art. 2.2. zapisano, że morskie wody wewnętrzne i morze terytorialne wchodzi w skład terytorium Rzeczypospolitej Polskiej. Natomiast w ustępie 3 tego samego artykułu napisano, że zwierzchnictwo terytorialne Rzeczypospolitej Polskiej nad morskimi wodami wewnętrznymi i morzem terytorialnym rozciąga się na wody i przestrzeń powietrzną¹³.

Pomimo tego, że Morze Bałtyckie położone jest na uboczu światowych morskich szlaków komunikacyjnych, to od stuleci stanowi teren ożywionych wielostronnych stosunków między państwami¹⁴. Od połowy lat 90. zauważalny jest wzrost aktywności w zakresie transportu morskiego. Należy również podkreślić, iż każdego miesiąca na akwenie tym odnotowuje się obecność od 3.500 do 5.000 różnego rodzaju statków ze zróżnicowanym ładunkiem, w tym niebezpiecznym dla środowiska naturalnego. Duże znaczenie odgrywa również działalność człowieka na morzu związana z rybołówstwem, wykorzystania farm wiatrowych, rurociągów gazowych i kabli energetycznych, wydobywania surowców, a także dotycząca turystyki i rekreacji¹⁵. Z punktu widzenia Polski warto podkreślić, że w jej wyłącznej strefie ekonomicznej znajdują się złoża ropy naftowej, gazu ziemnego oraz surowce skalne jak piasek, żwir, bursztyn oraz występowanie soli potasowej czy minerałów ciężkich jak cyrkon¹⁶. Skutkiem intensywnej

¹¹ *Bałtyckie, Morze*, Encyklopedia PWN, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Baltyckie-Morze;3873844.html> (12.12.2022).

¹² L. Håkanson, *Charakterystyka fizycznogeograficzna zlewiska Morza Bałtyckiego*, Uppsala 1991, s. 6.

¹³ Ustawa z dnia 21 marca 1991 r. o obszarach morskich Rzeczypospolitej Polskiej i administracji morskiej, (Dz. U. z 1991 r. Nr 32, poz. 131).

¹⁴ K. Rokiciński, *Geograficzna i hydrometeorologiczna charakterystyka Morza Bałtyckiego jako obszaru prowadzenia działań asymetrycznych*, „Zeszyty Naukowe Akademii Marynarki Wojennej” 2007, Rok XLVIII NR 1 (168), s. 66.

¹⁵ *Przyszłość Morza Bałtyckiego – tendencje rozwojowe*, Program WWF na rzecz ochrony Ekoregionu Bałtyckiego, s. 4-10, https://www.wwf.pl/sites/default/files/2017-07/Przysz%C5%82o%C5%9B%C4%87%20Morza%20Ba%C5%82tyckiego-tendencje%20rozwojowe_0.pdf (11.12.2022).

¹⁶ Z. Jazukiewicz, *Skarby polskiej ziemi: Neptun otwiera skarbiec*, <https://www.przeglad-techniczny.pl/artykuly?id=2991> (18.12.2022).

eksploatacji morza mogą być zagrożenia dla środowiska naturalnego, takie jak przełowienie, zanieczyszczenie szkodliwymi substancjami chemicznymi (np. ropopochodne), nie wyłączając tych, które pochodzą z przemysłu i rolnictwa¹⁷, a zatem będą stanowić realne niebezpieczeństwo dla interesów gospodarczych państw. Należy również pamiętać, że na dnie Morza Bałtyckiego w dalszym ciągu znajduje się wiele środków bojowych i trujących z czasów drugiej wojny światowej, które sukcesywnie zatruwają środowisko naturalne.

Uwzględniając powyższe należy stwierdzić, iż istotą każdego nadbrzeżnego państwa w rejonie tego akwenu są takie działania, które będą dawały gwarancję zapewnienia warunków do realizacji celów narodowych, a także zapobiegania i eliminowania potencjalnych niebezpieczeństw przy zachowaniu dotychczasowego rozwoju, przetrwania i istnienia¹⁸. Należy również postawić tezę, że dla każdego z państw poziom percepcji bezpieczeństwa ma charakter indywidualny. W związku z tym każdorazowo wymaga to spojrzenia na państwo przez pryzmat organizmu społecznego z uwzględnieniem jego funkcji zewnętrznych i wewnętrznych. Warto podkreślić, iż nieodłącznie z zagadnieniem bezpieczeństwa państwa związane są kryteria tegoż bezpieczeństwa. Skutkiem tego niemożliwe jest stworzenie jednolitych kryteriów dla wszystkich państw. Należy jednak być świadomym, że każdy makroregion, mikroregion, a nawet każde państwo posiada swoje własne środki ciężkości¹⁹ bezpieczeństwa narodowego. Środki te mogą mieć charakter materialny lub niematerialny, zasadniczo różniący je między sobą. Dla części państw takim środkiem ciężkości mogą być surowce energetyczne, np. węgiel kopalny, gaz ziemny, ropa naftowa albo inne, jak np. woda, rudy metali bądź siły zbrojne. Z kolei niematerialnymi środkami ciężkości mogą być aspiracje państw, a także ugrupowań politycznych i grup mniejszościowych, trwałość sojuszu lub wola narodu przeciwstawienia się zagrożeniom²⁰. Dlatego, aby poszerzyć swoje własne strefy wpływu, państwa stosują inne narzędzia niż te z obszaru militarnego.

POTENCJALNE SCENARIUSZE JAKO ODZWIERCIEDLENIE WSPÓLCZESNEGO ŚRODOWISKA BEZPIECZEŃSTWA

W rozważaniach dotyczących możliwych scenariuszy, które mogą być następstwem działań hybrydowych na Morzu Bałtyckim warto rozpocząć od analizy skutków wykorzystania informacji/dezinformacji jako narzędzia destabilizującego obszary funkcjonowania państwa. Informacja od zawsze była i jest fundamentalna, zarówno podczas prowadzonych konfliktów, jak również w warunkach pokoju. Kluczowym jest podkreślenie, że obecnie dzięki rozwojowi

¹⁷ *Przyszłość Morza Bałtyckiego ...*, op.cit.. s. 4-10.

¹⁸ *Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej 2020*, Warszawa 2020, s. 11, https://www.bbn.gov.pl/ftp/dokumenty/Strategia_Bezpieczenstwa_Narodowego_RP_2020.pdf (18.11.2022).

¹⁹ Środek ciężkości to centrum siły i możliwości działania. Zniszczenie, obezwładnienie lub porażenie środka ciężkości przez oponenta jest bezpośrednią przyczyną niepowodzenia w realizacji założonego stanu końcowego – za: T. Szubrycht, op. cit., s. 91.

²⁰ Szerzej: *Ibidem*, s. 90-91.

nowych technologii, w tym masowych środków przekazu, ale również portali społecznościowych jak Facebook, Twitter, wykop.pl, TikTok, Reddita i digg.com, nastąpiło nasilenie oddziaływania na kształtowanie poglądów i zachowań obywateli. Współczesne granice dotyczące przekazywania informacji ulegają ciągłemu rozszerzeniu, realizowane są w czasie rzeczywistym, a jedynym ograniczeniem może być dostęp do Internetu. Dlatego walka z dezinformacją jest niezwykle trudna²¹. Współcześnie odnotowuje się profesjonalizację prowadzenia kampanii informacyjnych. Podstawowym celem takich działań jest „wpłynięcie na efekt procesu przetwarzania zespołów danych i bodźców w wymiarze kognitywnym atakowanego obiektu”²².

Interesującym *case study* w tym kontekście może być realizacja programu Natura 2000, którego podstawą funkcjonowania są dwie unijne dyrektywy: Dyrektywa 2009/147/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 30 listopada 2009 r. w sprawie ochrony dzikiego ptactwa oraz Dyrektywa 92/43/EWG Rady z dnia 21 maja 1992 r. w sprawie ochrony siedlisk przyrodniczych oraz dzikiej fauny i flory. Zgodnie z zapisami tychże dokumentów każdy kraj członkowski UE ma obowiązek zapewnić siedliskom przyrodniczym i gatunkom roślin i zwierząt warunki sprzyjające ochronie lub zadbać o odtworzenie ich dobrego (właściwego) stanu, m.in. poprzez wyznaczenie obszarów specjalnej ochrony ptaków oraz specjalnych obszarów ochrony siedlisk. Dokument ten w literaturze przedmiotu uważany jest za światowy ewenement w zakresie międzynarodowej obszarowej ochrony przyrody²³.

Zakładając teoretycznie, że państwo chciałoby dokonać rozwoju swoich inwestycji o znaczeniu strategicznym dla jego interesów narodowych w granicach wód objętych programem Natura 2000, to potencjalny agresor mógłby skutecznie uniemożliwić realizację takich projektów. Wystarczającym jest finansowanie organizacji ekologicznych o zasięgu globalnym, regionalnym lub lokalnym, które mogą być wykorzystywane jako proxy. Należy podkreślić, że wszelka pomoc finansowa może wpłynąć na określone działanie takiej organizacji, gdyż dotacje mają to do siebie, że zobowiązują do wykonania konkretnych czynności i stają się w konsekwencji instrumentem agresora do wywierania nacisku politycznego. Organizacja taka działa zgodnie ze swoim celem statutowym, jakim jest ochrona naturalnego środowiska, co wynika ze Światowej Karty Przyrody. Podmiot, który intensyfikuje swoje działania, zaczyna zwracać uwagę na możliwość wystąpienia katastrofy ekologicznej spowodowanej np. intensywnym wykorzystaniem zasobów morza, katastrofą morską, przewozem materiałów niebezpiecznych, które w wyniku działania człowieka mogłyby zdegradować środowisko naturalne. Organizacje takie poprzez rozpowszechnianie informacji o potencjalnych skutkach takiej katastrofy wpływałyby na opinię lokalną i międzynarodową. Dodatkowo, zwiększając swój udział w publicznych posiedzeniach i debatach, przeprowadzałyby kampanie, organizowałyby demonstracje itp.

²¹ J. Kroplewski, *Dezinformacja – bezpieczeństwo w labiryncie krzywych luster*, [w:] H. Sommer, G. Zakrzewski (red.), *Zagadnienia bezpieczeństwa – wieloaspektowość*, Rzeszów 2021, s. 45.

²² *Dezinformacja jest środkiem, a nie celem Rosji*, <https://biznesalert.pl/dezinformacja-srodkiem-a-celem-rosji/> (11.10.2022).

²³ *Cele tworzenia obszarów/Przedmiot ochrony*, <https://natura2000.gdos.gov.pl/cele-tworzenia-obszarow-przedmiot-ochrony> (04.01.2023).

Aktywność tego typu jeszcze bardziej potęgowałaby niezadowolenie opinii światowej dotyczącej potencjalnej ingerencji w ekosystem morza. Działając bardziej radykalnie, używając bezpośrednich metod, jako aktu fizycznego protestu mogłyby dokonywać bezprawnej blokady toru wodnego na podejściu np. do Portu Centralnego w Gdańsku czy Portu Morskiego w Gdyni. Każdy statek z uwagi na swoją wyporność, trudności manewrowe ma tylko dwie możliwości. Pierwsza to staranowanie blokującej jednostki na torze podejściom, a druga to zejść z toru na wody niebezpieczne dla żeglugi. W konsekwencji statek może uderzyć w przeszkodę podwodną, a w skutek tego nastąpi uszkodzenie części podwodnej kadłuba, napędu głównego, a zatem może zostać zachwiana stateczność statku. W następstwie statek będzie stanowił realne zagrożenie dla bezpieczeństwa załogi, czyniąc go niezdatnym do dalszego kontynuowania podróży. Zarówno jedna, jak i druga sytuacja może powodować zagrożenie ekologiczne, poprzez wyciek np. ropy do morza.

Przykład podobnego działania z wykorzystaniem organizacji ekologicznych miał już swoje miejsce w historii i jest nim przekop Mierzei Wiślanej. Zgodnie ze źródłami internetowymi Eko – Unia w koalicji z „Ratujmy rzeki” była finansowana przez Fundację Batorego, współfinansowaną przez Georga Sorosa. Ponadto do walki z przekopem Mierzei Wiślanej była zaangażowana niemiecka Fundacja Heinricha Bölla działająca pod kuratelą niemieckiego rządu i powiązana z partią „Zielonych”²⁴. Analogiczny mechanizm może zostać wykorzystany przy budowie farm wiatrowych na morzu. Farmy wiatrowe jako infrastruktura morska państwa będzie stanowiła pewne utrudnienie dla statków rybackich, które obecnie poławiają w tym rejonie. Należy podkreślić, że po zakończeniu inwestycji rejon ten będzie zamknięty dla żeglugi i rybołówstwa, a statki handlowe będą musiały korzystać z innych szlaków żeglugowych. Ponadto, po zakończeniu prac rejon ten na mapach morskich będzie oznaczony jako sztuczna wyspa²⁵.

Uwzględniając wydarzenia z dnia 27.09.2022 r., dotyczące ataku na infrastrukturę Nord Stream 1 i Nord Stream 2, według różnych źródeł informacyjnych uszkodzenie rurociągów nastąpiło wskutek celowych działań, a nie w wyniku awarii technicznej. Zgodnie z poglądami ekspertów z Ośrodka Studiów Wschodnich uszkodzenie tych rurociągów jest strategią FR na pogłębianie kryzysu na rynku gazu oraz zwiększanie niepewności i chaosu u europejskich odbiorców. „Uszkodzenie własnej infrastruktury eksportowej w wyłącznych strefach ekonomicznych państw UE i NATO byłoby przy tym działaniem o nowym ciężarze gatunkowym, demonstrującym zdolność i gotowość do atakowania podobnych obiektów (np. takich jak Baltic Pipe) należących do krajów europejskich zaliczanych przez FR do tzw. państw nieprzyjaznych”²⁶.

²⁴ Kolejny dowód na prawdziwe intencje tzw. ekologów, <http://solidarni2010.pl/38476-kolejny-dowod-na-prawdziwe-intencje-tzw-ekologow.html?PHPSESSID=12c315042e6a7b8ac896cc5cc65aa46e> (10.01.2023); M. Kęskrawiec, *Terror ekologiczny*, <https://www.newsweek.pl/polska/terror-ekologiczny-jak-organizacje-eko-sciagaja-haracze/ppdj2r4> (06.01.2023).

²⁵ B. Hac, J. Koszałka, *Monitoring ruchu statków na obszarze morskiej farmy wiatrowej „Bałtyk Środkowy III” Raport końcowy z wynikami badań*, Gdańsk 2015, s. 34.

²⁶ S. Kardaś, A. Łoskot-Strachota, *Dyweryja na gazociągach Nord Stream 1 i Nord Stream 2*, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2022-09-29/dyweryja-na-gazociagach-nord-stream-1-i-nord-stream-2> (06.01.2023).

W tym przypadku nastąpiła ciekawa zbieżność dat, bo Baltic Pipe został uroczyście otwarty tego samego dnia, kiedy doszło do eksplozji Nord Streamu. Zdaniem analityków z branży energetycznej na Morzu Bałtyckim jest więcej takich łatwych celów i wskazują na możliwe zagrożenia dla Litwy, Łotwy i Estonii, dla których dotkliwe byłoby przecięcie podmorskich kabli elektrycznych, uniemożliwiając dostawy z europejskiej sieci energetycznej w Finlandii i Szwecji. Podają również, że szczególnie narażone są norweskie rurociągi transportujące gaz do Niemiec i Wielkiej Brytanii. Zwracają uwagę, że instalacje te posadowione są na odległych wodach, gdzie potencjalny atak dywersji byłby nietrudny, biorąc pod uwagę fakt, iż udał się na Nord Stream²⁷.

Nie mniej istotnym jest wykorzystanie nowoczesnych technologii, a w szczególności tych podwójnego zastosowania. Szczególnego znaczenia nabierają roboty mobilne i drony oraz wykorzystywane algorytmy sztucznej inteligencji (np. deepfake²⁸) lub mniej zaawansowane technologie, stanowiące specjalistyczną grupę urządzeń, które mogą zostać wykorzystane w przestrzeni podwodnej, nawodnej i powietrznej. Urządzenia te mogą być źródłem rozpoznania lub wykorzystane jako nośniki środków wybuchowych i innych materiałów niebezpiecznych. W tym miejscu należy wspomnieć, że sam fakt przekazania informacji o ładunku wybuchowym (bomba) np. w kontenerze przewożonym na statku wymusza na załozie statku, zarządzie portu i innych służbach uruchomienia odpowiednich procedur. Uruchomienie procedur powoduje wstrzymanie prac rozładunkowych oraz działalności infrastruktury portowej do czasu zneutralizowania tego ładunku lub wykluczenia informacji o jego istnieniu. Sytuacja taka angażuje dedykowane siły i środki, co generuje dodatkowe koszty. Przykłady takie są znane również z polskich i zagranicznych lotnisk. Wykorzystanie dronów było niejednokrotnie wykorzystane przez FR do testowania luk w zabezpieczeniach infrastruktury morskiej. Obecnie Norwegia zwraca uwagę, że coraz częściej nad platformami wydobywczymi latają drony, które identyfikuje się jako rosyjskie. Ponadto w maju 2022 roku UE, Wielka Brytania i Stany Zjednoczone oskarżyły Federację Rosyjską o cyberataki na sieć satelitarną. Ataki te poważnie utrudniły kontrolę nad tysiącami niemieckich turbin wiatrowych²⁹. Wartym odnotowania w niniejszych rozważaniach jest, że podobne ataki cybernetyczne na statki i infrastrukturę portową mogą skutecznie dezorganizować ich pracę na kilka dni lub nawet tygodni. Sytuacja taka ma swoje konsekwencje dla bezpieczeństwa gospodarczego państwa. Należy także podkreślić, że współcześnie nie jest możliwa realizacja prac portowych bez wykorzystania zaawansowanych systemów informatycznych, również tych dotyczących zarządzania informacją. Wykorzystanie ukierunkowanych narzędzi, takich jak robaki i wirusy ma na celu selektywne lub losowe wstrzymanie operacji portowych. Zatem każda niesprawność systemu będzie powodowała zakłócenie łańcuchów dostaw zarówno w wymiarze regionalnym, jak i międzynarodowym.

²⁷ *Bezbronna infrastruktura europejska. Rosjanie testują zabezpieczenia*, <https://energia.rp.pl/energetyka-zawodowa/art37448291-bezbronna-infrastruktura-europejska-rosjanie-testuja-zabezpieczenia> (06.01.2023).

²⁸ Deepfake – wykorzystuje się technikę łączenia i nakładania obrazów nieruchomych i ruchomych tak, aby otrzymać pożądany obraz „rzeczywistości”. Zatem deepfake to manipulacja obrazem.

²⁹ *Bezbronna infrastruktura europejska. Rosjanie testują zabezpieczenia*, <https://energia.rp.pl/energetyka-zawodowa/art37448291-bezbronna-infrastruktura-europejska-rosjanie-testuja-zabezpieczenia> (06.01.2023).

Warto także podkreślić, że nowoczesne technologie wykorzystywane są powszechnie na statkach, chociażby do prowadzenia nawigacji i łączności, a co za tym idzie – posiadają stały dostęp do globalnej sieci. Zatem współcześnie nie ma konieczności użycia bezpośredniej siły militarnej w odniesieniu do jednostek pływających, a wystarczającym jest atak cybernetyczny, który sprawia, że jednostka taka jest niezdolna do kontynuowania podróży³⁰.

Trudno obecnie wskazać rzeczywistych agresorów: czy może być to Federacja Rosyjska, czy inny podmiot prawa międzynarodowego. Jednak sytuacja ta powoduje przekonanie o rzeczywistych zagrożeniach i konieczności podjęcia działań w zakresie podwyższenia fizycznej ochrony i monitoringu polskiej infrastruktury krytycznej.

Nie można zapominać o zakończonym po czterdziestu latach problemie delimitacji obszarów morskich między Królestwem Danii i Polską. Spór dotyczył obszaru o wielkości 3,6 tys. kilometrów kwadratowych na południe od Bornholmu i zastał zakończony dopiero w 2018 roku. Innym przykładem zakończonym po dwudziestu latach sporu był spór o żeglugę przez Cieśninę Piławską z Federacją Rosyjską. Przykłady te są o tyle interesujące, że w dalszym ciągu podobny spór dotyczy statusu prawnego północnej części redy wraz z kotwicowiskiem i torem podejściowym do portów w Świnoujściu i Szczecinie. Pomimo tego, że Polska i Niemcy są stronami Konwencji Narodów Zjednoczonych o prawie morza z 1982 roku, to nie mogą wypracować konsensusu co jurysdykcji obszarowej wód morskich. Problem toru podejściowego został przywołany podczas budowy Nord Stream na północ od toru i w trakcie budowy przez Polskę gazoportu w Świnoujściu. Ponadto zgodnie z uchwalonym w 2005 roku przez Federalne Ministerstwo Środowiska, Ochrony Przyrody i Bezpieczeństwa Reaktorów obszar ten stanowi „Rezerwat Pommersche Bucht”. Oznacza to, że tor podejściowy i kotwicowisko nr 3 są wyłączone z podejmowania jakichkolwiek prac, które będą dotyczyły eksploatacji i gospodarowania żywymi i nieożywionymi zasobami wód, dna morza i podziemia, odkładania urobku pogłębiarskiego w tej części akwenu. Ponadto strona niemiecka nałożyła obowiązek wszelkich konsultacji w sprawie poszukiwania bogactw naturalnych, układaniem i eksploatacją kabli podmorskich. Sytuacja taka powoduje, iż strona polska nie może prowadzić prac, które będą miały na celu utrzymanie toru podejściowego do portu w Świnoujściu. Należy również pokreślić, że na wodach tego akwenu wielokrotnie dochodziło do różnego rodzaju incydentów. Do najważniejszych w ostatnim czasie należy zaliczyć ten z 2004 roku, który dotyczył pogłębiarki „Cornelia” wykonującej prace na rzecz Urzędu Morskiego w Szczecinie. Strona niemiecka zabroniła wykonywania jakichkolwiek prac, co spowodowało tymczasowy przestój w pracach. Kolejny incydent dotyczył realizacji ćwiczeń wojskowych przy wykorzystaniu amunicji artyleryjskiej na spornym akwenu przez Marynarkę Wojenną Niemiec w 2006 roku. Spowodowało to zagrożenie w bezpieczeństwie

³⁰ M. Murphy, F. Hoffman, G. Schaub, *Hybrid Maritime Warfare and the Baltic Sea Region*, Kopenhaga 2016, s. 14-17.

żeglugi, a jednostki cywilne były zmuszone do zmiany kursu i przejścia na wschód od toru wodnego, gdzie występuje pływiczna i inne przeszkody nawigacyjne³¹.

Nierozwiązany i narastający spór polityczny może mieć swoje konsekwencje dla dostaw gazu drogą morską do terminala LNG w Świnoujściu, a w dłuższym okresie czasu może doprowadzić do kolejnego kryzysu energetycznego i szukania nowych alternatywnych źródeł dostaw.

PODSUMOWANIE

Pomimo tego, że działania hybrydowe nie są nowym zjawiskiem, to stwarzają realne zagrożenia. Obecnie zauważa się profesjonalizację wykorzystywanych narzędzi, które pozwalają agresorowi osiągnąć zamierzony cel. Niewątpliwie każdorazowo technika wykorzystania działań jest różna. Podstawowy cel takiej operacji to uzyskanie wpływu na podjęcie zamierzonej przez ośrodek inicjujący decyzji przez obiekt oddziaływania. Agresor w pierwszej kolejności realizuje ten cel poprzez zidentyfikowanie braków i luk w obszarach funkcjonowania państwa, a także słabych stron podmiotu, który będzie atakowany i podatny na to oddziaływanie. Kluczowy jest także wybór przez agresora odpowiedniej narracji informacyjnej w celu zwrócenia uwagi publicznej i skupienia określonych grup odbiorców. Agresor do tego celu może wykorzystać media społecznościowe, ale także różnego rodzaju fora dyskusyjne lub dedykowane blogi. Dążenie do przyjęcia określonego sposobu postrzegania jest jednym z etapów operacji, a nie celem samym w sobie. Uzyskanie odpowiednio wcześniej akceptacji społecznej powoduje, że cel ataku jest słabszy, środowisko informacyjne, w którym funkcjonuje spolaryzowane, co znacząco ułatwia agresorowi planować i wprowadzać poszczególne narracje i działania propagandowe. Celem agresora jest również, to aby podjęte działania były realizowane poniżej progu wojny, co sprawia, że osiągnięcie celu jest łatwiejsze i tańsze niż tradycyjny konflikt.

Dlatego istotnym w badaniach bezpieczeństwa jest przygotowanie scenariuszy uwzględniających zarówno dobrze znane zagrożenia, jak również te, które są prognozowane. Za M. Sułkiem, S.M. Komorowskim, A. Kononiuk i H. Świebodą należy uznać, że metody prognozowania i scenariuszowe mogą być skutecznym narzędziem do poznania przyszłości oraz wypracowania warunków. Jednak wprowadzają zastrzeżenia, że jakość uzyskanych prognoz uzależniona jest od poziomu metodycznego oraz merytorycznego zespołów je przygotowujących. Z kolei M. Sułek i B. Wiśniewski podkreślają, że prognozowanie może być naukowe, jeśli obejmuje ono reguły postępowania naukowego lub nieracjonalne, kiedy oparte jest jedynie na przesłankach.

Zatem współczesne scenariusze uwzględniające środowisko Morza Bałtyckiego powinny obejmować ryzyka, które dotyczą niestabilności gospodarczej i politycznej państw mających dostęp do morza, terroryzm, jak również zmiany klimatu, uwzględniając ich konsekwencje. Realnymi wyzwaniem są między innymi sposoby osiągnięcia porozumień pomiędzy państwami w drodze rozmów dwustronnych i wielostronnych. Znacząca jest ochrona systemów

³¹ Szerzej: D. Bugajski, *Polsko-Niemiecki spór o status wód redy w Zatoce Pomorskiej*, t. XXVII, Gdańsk 2011, s. 357-364.

produkcji energii, zachowanie dotychczasowych łańcuchów dostaw drogą morską, budowanie infrastruktury portowej odpornej na działania cybernetyczne, gdzie należy brać pod uwagę zapobieganie i łagodzenie potencjalnych skutków.

Takie podejście uświadamia, iż bezpieczeństwo morskie państwa obejmuje wieloaspektowe zagrożenia, a szczególna uwaga powinna zostać skupiona na państwach niebędących członkami UE i NATO oraz na tych, które nie starają się pokojowo rozwiązywać sporów i nie wyrażają jasno swoich celów narodowych. Jak wykazano w tym artykule, nie bez znaczenia dla bezpieczeństwa Morza Bałtyckiego są organizacje, w szczególności te, w dotychczasowej działalności których można doszukać się niejednoznaczności co do celu ich funkcjonowania. Brak transparentności o źródłach finansowania projektów lub lobbowanie innych organizacji i instytucji międzynarodowych, szczególnie wówczas, gdy ich działalność jest finansowana z zagranicy, powinno wzbudzić realne podejrzenie. Trudno jest także zaproponować kompleksowe rozwiązanie uwzględniając morski wymiar bezpieczeństwa bałtyckiego. Jednak istotna jest świadomość własnych niedoskonałości i luk oraz zdolność reagowania na zagrożenia. Ważny jest także wspólny wysiłek państw w zakresie ochrony infrastruktury morskiej poprzez ciągłe monitorowanie obszarów zainteresowania, a także wypracowanie skutecznych systemów antydostępowych lub zakłócających działanie wrogich dronów.

Działania hybrydowe odnoszą się do teorii sztuki wojennej Sun Tzu, który w swoim opracowaniu z VI wieku p.n.e. mówił wprost, „że osiągnąć sto zwycięstw w stu bitwach nie jest szczytem osiągnięcia. Najwyższym osiągnięciem jest pokonać wroga bez walki”³².

Na zakończenie należy podkreślić, że pomimo spopularyzowania terminu zagrożenia hybrydowe lub działania hybrydowe, problematyka ta wymaga dokonania jeszcze wielu zabiegów poznawczych. Wydaje się, że fundamentalne znaczenie ma tu przede wszystkim glosariusz terminów, które w swoim odpisie powinny wskazywać jednoznacznie na charakter działań i nie budzić wątpliwości natury merytorycznej – czym mogą one być lub nie.

BIBLIOGRAFIA

- Bałtyckie, Morze, Encyklopedia PWN, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Baltyckie-Morze;3873844.html>.
- Bezbronna infrastruktura europejska. Rosjanie testują zabezpieczenia. 2022, <https://energia rp.pl/energetyka-zawodowa/art37448291-bezbronna-infrastruktura-europejska-rosjanie-testuja-zabezpieczenia>.
- Bugajski Dariusz. 2011. Polsko-Niemiecki spór o status wód rewy w Zatoce Pomorskiej, Prawo Morskie. t. XXVII: 357-370, Gdańsk: PAN w Gdańsku,
- Cele tworzenia obszarów/Przedmiot ochrony. 2015, <https://natura2000.gdos.gov.pl/cele-tworzenia-obszarow-przedmiot-ochrony>.
- Dezinformacja jest środkiem, a nie celem Rosji. 2017, <https://biznesalert.pl/dezinformacja-srodkiem-a-celem-rosji/>.

³² B. Oczko (red.), *Sztuka wojny*, wydanie III, Gliwice 1996, s. 24.

- Hac Benedykt, Koszałka Jacek. 2015. Monitoring ruchu statków na obszarze morskiej farmy wiatrowej „Bałtyk Środkowy III”. Raport końcowy z wynikami badań, Gdańsk: Instytut Morski w Gdańsku.
- Håkanson Lars. 1991. Charakterystyka fizycznogeograficzna zlewiska Morza Bałtyckiego, Uppsala: Uniwersytet w Uppsali.
- Hybrid Threats, <https://www.hybridcoe.fi/hybrid-threats/>.
- Jazukiewicz Zygmunt. 2021. Skarby polskiej ziemi: Neptun otwiera skarbiec, <https://www.przeglad-techniczny.pl/artykuly?id=2991>.
- Joint Framework on Countering Hybrid Threats, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/it/MEMO_16_1250.
- Kardaś Szymon, Łoskot-Strachota Agata. 2022. Dywersja na gazociągach Nord Stream 1 i Nord Stream 2, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2022-09-29/dywersja-na-gazociagach-nord-stream-1-i-nord-stream-2>.
- Keplin Jarosław. 2022. Działania hybrydowe jako niewidzialne zagrożenia. W Banasiak Mirosław (red.). Wojna Federacji Rosyjskiej z Zachodem, Warszawa: Difin.
- Kęskrawiec Marek. 2019. Terror ekologiczny, <https://www.newsweek.pl/polska/terror-ekologiczny-jak-organizacje-eko-sciagaja-haracze/ppdj2r4>.
- Kolejny dowód na prawdziwe intencje tzw. ekologów. 2019, <http://solidarni2010.pl/38476-kolejny-dowod-na-prawdziwe-intencje-tzw-ekologow.html?PHPSESSID=12c315042e6a7b8ac896cc5cc65aa46e>.
- Kroplewski Jarosław. 2021. Dezinformacja – bezpieczeństwo w labiryncie krzywych luster. W Sommer Hanna, Zakrzewski Grzegorz (red.), Zagadnienia bezpieczeństwa – wieloaspektowość, Rzeszów: Oficyna Wydawnicza Politechniki Rzeszowskiej.
- Koncepcja udziału Sił Zbrojnych RP w przeciwdziałaniu zagrożeniom hybrydowym. 2017, Bydgoszcz: Centrum Doktryn i Szkolenia.
- Dokument doktrynalny Maskowanie Operacyjne DD-3.31(A). 2018, Bydgoszcz: Centrum Doktryn i Szkolenia SZ, 2018, s. 5-16.
- (Mini) Słownik Biura Bezpieczeństwa Narodowego (BBN). <https://www.bbn.gov.pl/pl/bezpieczenstwo-narodowe/minislownik-bbn-propozy/6035,MINISLOWNIK-BBN-Propozycje-nowych-terminow-z-dziedziny-bezpieczenstwa.html>.
- Murphy Martin, Hoffman Frank G., Schaub Gary. 2016. Hybrid Maritime Warfare and the Baltic Sea Region, Kopenhaga: Uniwersytet Kopenhaski.
- Oczko Bartosz (red.). 1996. Sztuka wojny, wydanie III, Gliwice: Helion.
- Przyszłość Morza Bałtyckiego – tendencje rozwojowe. Program WWF na rzecz ochrony Ekoregionu Bałtyckiego, https://www.wwf.pl/sites/default/files/2017-07/Przysz%C5%82o%C5%9B%C4%87%20Morza%20Ba%C5%82tyckiego-tendencje%20rozwojowe_0.pdf.
- Rokiciński Krzysztof. 2007. „Geograficzna i hydrometeorologiczna charakterystyka Morza Bałtyckiego jako obszaru prowadzenia działań asymetrycznych”. Zeszyty Naukowe Akademii Marynarki Wojennej. Rok XLVIII NR 1(168): 65-82.
- Słownik terminów i definicji NATO AAP-06. Edition 2021, Brussels: NATO Standardization Office.

- Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej. 2020, https://www.bbn.gov.pl/ftp/dokumenty/Strategia_Bezpieczenstwa_Narodowego_RP_2020.pdf
- Strategiczna koncepcja bezpieczeństwa morskiego Rzeczypospolitej Polskiej. 2017. Warszawa – Gdynia: Biuro Bezpieczeństwa Narodowego.
- Szubrycht Tomasz. 2006. „Współczesne aspekty bezpieczeństwa państwa”. Zeszyty Naukowe Akademii Marynarki Wojennej, nr 4 (167): 87-98.
- Ustawa z dnia 21 marca 1991 r. o obszarach morskich Rzeczypospolitej Polskiej i administracji morskiej [Dz. U. z 1991 r. Nr 32 poz. 131].